

RÁDIÓVEZETÉSI IRÁNYOK

ARÁDIÓ az első igazi művészeti tömegintézmény. Tömeggel dolgozott a rádió előtt a hangversenyterem meg a színház is, de micsoda jelentéktelen tömegecskével a rádióéhoz mérten! Ma már tisztán látjuk, hogy a rádió előtti művészeti intézmények „egyéni tömegekkel“ bírtak csupán. Ez a megjelölés nem ellenmondás, egy-egy színház közönsége rendszerint azonos társadalmi körből került ki, egyező világnézettel, egyazon szokásokkal, művészeti szükségletei könnyen megállapíthatóknak bizonyultak, a vezetés határozott és mindenki által elismert irányban haladhatott. A Nemzeti Színház világháború előtti közönségének megvolt a maga világos arculata és mindenki különösebb fáradság nélkül, a felvetődött kérdésre azonnal el tudta mondani a Vígszínház törzstömegének jellegzetességeit. Egyéni tömegek voltak ezek, az egyetemes népességnek azonos lelki és társadalmi elemek alapján kialakult részei. Még ma is megvan ez az egyéni ízük bizonyos mértékig. Ugyanígy megkapta minden hangversenyfajta a maga egyéni tömegét és amennyiben még beszélhetünk manapság hangversenyéletről, most is megvan minden hangversenyfélének úgy-ahogy az egyéni közönsége. A rádió ezekkel szemben a valódi, azaz a kollektív tömegé.

A kollektív tömegnek azonban csak egy rádiója van a dolog műszaki természetéből és igazi kollektivitásából következőn. Ezt az egy rádiót mindenki a maga kedvtelése és igényei szerint szeretné vezetni, amiből örökös harcok fakadnak a rádiók műsorai körül világszerte. Egyik országban az egyik, másik országban a másik egyéni tömeg kerekedik felül a rádió kormánykerekénél, amiből sok érdekes rádióvezetési irány adódik. Vizsgálatuk érdekes tükre a mindjebban kialakuló, még egyéni előjogokkal birkózó kollektív léleknek.

A rádió hatalmi eszköz a lelkek felett. Ezért minden politikai irány, minden egyház, minden érdekcsoport, minden társadalmi osztály szeretné biztosítani magának. A sokféle igény sokféle megoldást teremtett abban a tekintetben is, hogy kinek a kezében legyen a rádió? A testvéries osztozásban legelői a hollandok járnak. Náluk minden politikai párt és minden felekezet megkapja a maga külön rádiótársaságát és ezzel természetesen a maga külön műsorát is; van általános, katolikus, protestáns, liberális protestáns és munkás (szociáldemokrata) rádiótársaságuk. A két adóállomás, Hilversum és Huizen műsoridejét bizonyos kulcs szerint kapják ezek a társaságok,

de rádióbékességről azért szó sincs. A kormány már többször elhatározta, hogy egyszer már végét veti a sok torzsalkodásnak és a parlamentáris rádiószabadság helyett államosítja a rádiózást. Ezek az elhatározások azonban csak írott malasztok maradnak, az államosítás egyre késik és inkább csak mumus, ha már nagy a veszekedés. Testvéries, de túlon túl osztozkodó a b e l g a rádiózás is. Itt két főállomás van, Brüsszel-francia és Brüsszel-flamand. Mindegyik külön-külön műsornapot ad a katolikus rádiótársaságnak, a szociáldemokrata rádióknak, a szabadgondolkozók rádiójának; emellett Brüsszel-francia egy napját lefoglalja még a külön vallon rádiótársaság. Ami megmarad mindkét főállomáson ezekután a műsoridőből, az a két ágra, franciára és flamandra oszló általános rádiótársaságé. Ugyancsak érdekes megosztású a s v á j c i rádió, mely német, francia és olasz műsort ad, mindegyiket külön állomások útján (a német műsorra Basel, Bem, Zürich stúdiói, a franciára Genf és Lausanne, az olaszra Lugano stúdiója állnak rendelkezésre). Itt az a nagyon érdekes és a svájciak nemzetiségi türelmességét élénken igazoló eset áll fenn, hogy míg a német rádióelőfizetők az összesség 75%-át, a franciák 23%-át, az olaszok csupán 2%-át teszik, a műsorra költött pénzből csak 48%-ot kapnak a németek (a három stúdió mindegyikére 16%-ot), ellenben 34%-ot a franciák (két stúdiójukra egyenként 17%-ot) és 18%-ot az olaszok (egy stúdióra). A svájci németiség tehát kiadós mértékben juttat pénzt úgy a francia, mint az olasz műsorpénztámak. Ennyi méltányosságra csak egy példa akad még Európában: Finnországé, hol a két főállomás teljes műsoridejének csak kétharmadrésze finn nyelvű, egyharmada svéd.

Az északi államok újabban mind államosították rádióikat, ezt tették a németek is; a franciáknál szintén ez az irány kezd egyre jobban erősödni. Az oroszot kivéve, a többi európai állam a nálunk meglevő, helyesebb és bürokratizmustól mentesebb rádióvezetési irányt követi, mely a műsoradást egyetlen magántársaságra bízza, az állam több-kevesebb részvénybirtoklásával. Ügy az állami, mint a magántársaságos megoldásnál sok szó esik a reklám megengedéséről vagy eltiltásáról. Az amerikai rádiózás teljesen a reklámok megfizetéséből él és újabban az európai rádiók is mind több helyet adnak a hirdetésnek, melynek legkedveltebb alakja a hirdetési szövegeknek hanglemezek között történő elmondása. Így csinálják az olaszok, az ő mintájukra újabban a lengyelek, délszlávok; a francia magántársaságok (különösen Poste-Paris és Toulouse) szintén ezt a közlési formát követik, de egész műsorszámok idejét is bérbeadják, csakúgy, mint az olaszok. A németek „nyílt teret“ adnak a reklámnak, műsoron kívül; az északi államok belekeverik a hírek közé.

Mindez azonban nem a rádió élvezésére, hanem a vezetésére és hasznára törekvők dolga. A nagyközönségnek a műsor a fontos, a rádióvezetési irányokból csak az érdekli, mit ad a rádió? A vezetésben mutatkozó erőltetett propaganda ellen, a hatalmon lévők mértéken túl mutatkozó öngigazolása és önimádata ellen kitűnően tud védekezni: egyszerűen kikapcsolja a készüléket vagy átfordít más országra. Ilymódon a rádió negatív hatalmi eszköz a közönség kezében, sőt

más országok rádióinak rendszeres hallgatásával olyan fegyverré válik, mely a hatalmi elvakultsággal történő vezetésnél visszafelé sül el. A propagandában tobzódó rádióvezetők közül a diktatúrás országok emberei jöttek rá erre hamar, előbb az oroszok, majd csakhamar a németek is. A felismerés eredménye a túlzott propaganda gyors elejtése volt.

Az egymással politikai ellentétben álló országok legfőbb propaganda irányítói a rádió műsorösszeállítását és hírszolgálatát is sajtó módjára óhajtják vezetni sokszor, mindenfelé a világon. Aki sok rádiót hallgat, nagy mulatságát lelheti ezekben a harcokban. A német-francia, cseh-lengyel, litván-lengyel, olasz-délszláv, német-osztrák rádióharcok sok érdekes példáját adták a rádióvezetési balfogásoknak, melyeket a közönség kitűnően felismert, s amelyekben minden hírt rövid időn belül ellenőrizni is tudott azzal, hogy átfordított az ellenfél, majd a semlegesek rádiójára. Lapokat ki lehet tiltani minden országból, de rádióhullámokat nem és így bármely két ország pörében a világ rádióközönségének mindig alkalma van meghallgatni mindegyik felet annyival is inkább, mert a nem világnyelveket beszélő népek ilyen irányú tájékoztatókat most már mind adnak világnyelveken.

A művelt rádióhallgató nem vesz be akármit. Ugyanúgy tud az elmondott szavak között el nem mondott dolgokat hallani, mint a művelt újságolvasó a sorok között olvasni. Sőt tapasztalataink alapján bátran állíthatjuk, hogy a rádióhallgató ilyenekben még kritikusabb, mint az újságolvasó. A világ rádiósajtója hű tükre ennek a kritikus, mindig résen álló hallgatói léleknek. A rádió ily módon sohasem lehet a szellemi elzárás, a gyűlöletszítás eszköze. A rádióhallgató rádiószereűen ismeri az egyes országokat, szubjektív viszonyban áll a különböző állomásokkal és mindenütt vannak kedveltjei, akiktől el nem tántorodik. Akik közigazgatási vagy akár büntetőjogi úton akarják szabályozni a rádióhallgatást, szörnyű messzeségben vannak a gyakorlati rádiózástól. Egyszerűen nem tudják, hogy jogszabályuk kivihetetlen papirosintézkedés. A rádióhallgató szuverén, csak a készüléke által adott és egyéb műszaki körülményektől, meg a légköri viszonyoktól függ a hallgatás tekintetében. Azt hallgat, amit ő akar és nem azt, amit diktálnak neki. Saját országa rádióműsorától, ha úgy tetszik neki, teljesen függetlenítheti magát.

Ez a felismerés vezette a propaganda mindenhatóságában és egyedüli értékében hívó országvezetőket arra, hogy a rádióban ne propagandaeszközt, hanem művészi, elsősorban pedig szórakoztató intézményt lássanak. A politikai diktatúrák tehát elejtették a harsogó propagandát a rádióban, sőt arról is gondoskodtak, hogy a rádió ne lehessen a nagyon műveltek kulturális diktatúrájának eszköze. A műsorszórási rádió rövid, mindössze tizenhároméves történetében ugyanis a legműveltebb emberek igen következtelenül viselkedtek mindenütt. Eleimén semmibe sem vették. A műsorszórási rádió hőskora a műszaki érdeklődésű, félművelt kisembereké, a „rádióamatőr“ típusáé. Ebben a korszakban még sem a nagyipar, sem a fémjelzett művészet, sem a magas kultúra nem mutat érdeklődést iránta. A technicizált kisebb műveltségű ember megteremti a maga műsorszórási rádióvilágát, mely szédítő arányokban dagad és egyszerre

csak elönt mindent. Beleözönlik mindenki, aki eddig lenézte. A beleözönlés az ellenkező végletbe csap át, mindenki a rádió színvonalával kezd törődni és a legműveltebbek legfürgébbjei csakhamar diktatúrát teremtenek benne az ősrádiózók felett. Az európai rádiók mind belekerültek ebbe az állapotba, a kulturális diktatúra mindenütt hatalmába kerítette a vezetést. Minthogy az európai rádiókban a műsoridő kétharmada zene, a kulturális diktatúra először a zenei műsorban jutott kifejezésre. A legmagasabb, legnehezebb, legavatottabbaknak való muzsika szakemberei beültek mindenütt a rádió irányítói közé és teljes hittel, lelkes művészszeretettel fel akarták egyszerre emelni a népet. A nép azonban nem tudott felemelkedni és megkezdődött a rádióvezetés történetében a nehéz és könnyű zene harcának fejezete. Sokáig dúlt ez a küzdelem egyrészt az opus-ok, dur- és moll-ok, másrészt a zenei kisigény ellen; nálunk is hatalmas hullámokat vert. Ma már elült a csata, a nehéz zene visszavonta nagyon is előretolt állásait a vezető rádiós államokban és ezt a példát a kis országok is követték.

Legérdekesebb a Hitler-korszak előtt igen fejlett, világszerte mintául szolgáló német rádió esete. Mindenízében rádiószerű, sokrétű, propagandamentes műsorokat adtak a nemzeti szocialista uralom előtt az önállóan, egységes központi műsorirányítás nélkül dolgozó német állomások. Az igen műveltek említett diktatúrája itt is megvolt, a műsorharcok folytak, de azért a hallgatók száma egyre emelkedett. A hatalomra jutott nemzeti szocialisták máról-holnapra könnyörtelen propagandaeszközt csináltak belőle. Minden rendű- és rangú Führer propagandázott és parancsolt naphosszat, mire az előfizetők száma megindult lefelé. Göbbels még jókor észrevette a bajt és eltiltott minden propagandát: csak bizonyos, feltétlenül szükséges esetekben engedték meg a szónoklást. A műsor azonban egyre jobban elnehezült és az előfizetők birodalomszerte elégedetlenek voltak. Erre kimondta Göbbels, hogy „a rádió a népé, félre az irodalmárokkal, íróasztalbajnokokkal“, azt kell adni, amit a nép, az egyszerű dolgozó ember akar hallani, midőn munkája után hazatér és egy kis szórakozásra vágyik. Egyszerre eltűntek a műsorból a folyóiratszerű címek és a hangversenytermekből ismert megjelölések. Vidámság és a népnek tetsző zene lett a műszerkesztés vezérelve, vidámság és népieskedés minden áron és minden eszközzel. A munka utáni esti pihenés, az úgynevezett Feierabend idején tarka zenésestek vannak, rövid, apró műsorszámok népies egymásutánjaival. Aki hallgatja ezeket itt nálunk Magyarországon, sokszor elcsodálkozik igénytelenségükön; valami kisvárosiasság, alsófokú humor érződik rajtuk, az „ez kell a népnek!“ jelszó következetes végrehajtása. Már a műsorszámok címei is ezzel az ejtett színvonalú, egyébként tobzódó humorral készülnek; a régebben kedvelt, csak munkásizű külvárosi kedélyességnek nyoma sincs, a kisvárosi mesterember meg a falusi földműves szórakozási igényei jutnak kifejezésre elsősorban. A németiség keretén belül való szellemi önellátás szinte könnyörtelenül érvényesül. A közönség nagy tömegei a színvonalukhoz mért szórakoztatást szívesen fogadták és az előfizetők száma szépen emelkedik.

Ugyancsak eluralkodik a vidámság újabban az angol műsorokon is. A tánczenét az idei évadban jelentékenyen szaporították a tarka zenészekkel, vidám estekkel együtt. Ma már csaknem minden nap van az angoloknál is valami variété, kabaré, tarkaest, mint a németeknél. A legérdekesebb prózai felolvasásokat, leginkább a mai életre vonatkozó, a Föld minden tájának kérdéseit élénken megvilágító dolgozatokat az angol rádió erre a célra szolgáló folyóiratában, a The Listener-ben rendszeresen kiadja, mégpedig a hallgatók hozzászólásaival együtt. Az angol rádióvezetés érdekes jelensége a hallgatók műsorbírálatának állandó közlése a belföldi hivatalos műsorlapban, a Radio-Timesben. Érdekes megemlíteni, hogy míg az európai szárazföld országaiiban úgy a napi, mint a szakajtó állandóan hangoztatja többkevesebb erővel a rádió népművelő (és pedig elsősorban népművelő) jellegét, az angoloknál erről szó sincs. Ők a rádióműsoraikat elsősorban élvezni akarják, ezért nem is tömik tele hivatalos jellegű oktató számokkal, melyektől a legtöbb hallgató előre borzong és az iskola kínszenvedései jutnak eszébe. Azt tartják, hogy a mindenáron oktató és tanáros unalmassággal történő, a szórakoztató elemeket merőben nélkülöző rádióelőadások „a légtüres térben mozgó csavarokhoz hasonlatosak“, amint az ilyen csavarok nem kapaszkodhatnak bele a levegőbe, úgy a hallgatóknak ellenszenves, rájuk diktált előadások sem kapnak hatóteret, azaz hallgatóságot.

Az olasz rádió a zene után a reklámmal és a hírszolgálattal törődik, a prózai felolvasások legnagyobb részben csevegések és szünetkitöltők. Nehéz vértetű, folyóiratszerű feldolgozásban írt előadásokat az olasz rádióvezetés nem enged be műsorába.

Az ausztráliai rádióvezetés a hallgatók lelkiületének megfelelően a sportot teszi meg a műsor főtartalmának és ebbe ágyazza bele még a zenét is. Különösen a kriket meg a lóverseny, az ausztráliai ember e két szenvedélye, a műsoridő nagyobbik részének anyaga.

A francia rádióvezetés bürokratikusabb és merevebb, mint a német. Takarékosabb is. Prózai számokban gazdagabb, de különösen színművek dolgában teljesen a múltból él. Az igazi rádiószerűség még nem tudott kialakulni nála.

A most annyira divatos nemzetközi kulturális kapcsolatok a rádiót is belevonják megállapodásaikba. Ma legerősebb a német-lengyel rádióegyüttműködés; német részről a lengyelek iránt nagyobb, mint megfordítva. Amennyiben az ilyen kapcsolatok az egyes nemzeti kultúrák anyagára vonatkoznak, úgy helyes a rádió bevonása. Sokkal kevésbé helyeselhető az előadó személyek kölcsönös szerepeltetése diplomáciai beavatkozás útján. A rádióközönség tapasztalata szerint ugyanis a követségek útján erőltetett művészek és művészi együttesek nem mindig az első, sőt nem is a második vonalat jelentik. A dilettánsok újfajta népvándorlása indult meg Európában és számosan végiguntatják az összes állomásokat — nemzetközi udvariassági és „értékcseréi“ alapon. A valóban értékes műveknek és művészeknek nem kell ez az újfajta protekcionizmus, azok utat törnek külföldre maguk is. Azonfelül: jó vevőkészülékkel a mai százkilowattos adóállomások műsorából minden nagy értéket köz-

vétlenül, a hazájából vehetünk. Fontosabb volna annak a gyűlöletnek a mérséklése, mellyel a nem barátságos viszonyban álló nemzetek az egymás reprezentatív műveit kezelik és amely nem engedi meg, hogy egymás kulturális csúcsteljesítményeit megismerve, közeledjenek egymáshoz. E gyűlölet csökkenéséről egyelőre alig lehet beszélni, sőt a kíméletlen szellemi önellátás a műsorokat Európa-szerte mind nemzetiebbé, de ezzel egyoldalúakká és egyhangúabbakká teszi. A kordonon csak a hanglemezek törnek át bizonyos mértékig. A külföldet kapcsoló rádióhallgató persze nem ismeri e korlátokat, de a rádióvezetés kénytelen többé-kevésbé közéjük illeszkedni.

Hosszú évek állandó rádióhallgatói és hivatásszerű megfigyelői tapasztalata alapján azt állíthatjuk, hogy legtöbb rádiószerűséggel, legjobb tálalási készséggel és legtöbb műsorötlettel a nemcsak aránylag, hanem abszolút értelemben is legnagyobb előfizetőlétszámú rádiók dolgoznak. A kis országok egyre növelik a propagandát. Kis országokban mindenki bele akar szólni a rádióvezetésbe, nagy országokban nagy perspektívák előlik a kicsinyességeket és ott az emberek inkább rábízzák a vezetést a hivatottakra. A szórakoztató irány a legutóbbi időben majdnem mindenütt felülkerekedett az úgynevezett nehéz zene és nehéz próza fölé. A középút a leghelyesebb álláspont. A szellemi önellátás műsorszerkesztési elve még az olyan nagy nemzet művészi alkotásait és előadási lehetőségeit is kimeríti rövid időn belül a rádióban, mint a német. Az új formák és alkotásfajták segítségével és szóhozjuttatására a rádiók vezetésében sokkal nagyobb szükség van, mint a művészeti ellátás bármely más területén. A csak reklámokból élő, előfizetési díj nélkül dolgozó rádió hasonlíthatatlanabul alacsonyabbrendű, mint az előfizetési és az emberek szellemi rabszolgaságát jelenti: azt kell hallgatni, aki fizet a műsorhelyért. Végül: nem a legjobb muzikus, nem a legkitűnőbb író, nem a legnagyobb szerűbb színész és nem a legötletesebb riporter termi a legjobb rádióvezetői gondolatokat, hanem a lelkes és szerető rádióhallgatás.

KILIÁN ZOLTÁN